

Освещается жизненный и творческий путь уроженца Украины, историка, археолога и искусствоведа М. И. Ростовцева. Подчёркнуто значение его исследований археологических памятников культуры античного Причерноморья.

Ключевые слова: античность, археология, исторические памятники, культурные процессы, искусствоведческие исследования.

Надійшла до редакції 19.10.2014 р.

УДК 726(477)«18»(045)

О.В. Богатікова

МИСТЕЦТВОЗНАВЧІ РОЗВІДКИ Г. ПАВЛУЦЬКОГО НА СТОРІНКАХ «ЧТЕНИЙ В ИСТОРИЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ НЕСТОРА ЛЕТОПИСЦА»

Друга половина XIX ст. – час активного розвитку історичної науки в Україні. Значну роль у цьому процесі відігравали не лише окремі науковці, але й наукові установи, зокрема історичне товариство Нестора-літописця, НТШ (у Львові), Одеське товариство історії та старожитностей, Харківське історико-філологічне й ін.

Одним із провідних було Історичне товариство Нестора-літописця (ІТНЛ), засноване 24 листопада 1872 р. київськими істориками-краєзнавцями. Як відмічає М. Колесник, протягом свого існування (1872-1931 рр.) його наукова і громадська діяльність сприяла не лише розробці багатьох важливих проблем з історії України та всесвітньої історії, а й становленню національної свідомості і культури. Засновником Товариства вважається М. Максимович (1804-1873 рр.) – історіограф, учений-енциклопедист, один із перших дослідників історії України.

Від початку заснування головною формою його діяльності була організація і проведення засідань (читань), де обговорювалися дослідження його членів, а сферою інтересів була історія України. Вона висвітлювалася з позицій позитивізму представниками трьох шкіл: «скептичної» («критичної») на чолі з М. Максимовичем, «лівобережної» О. Лазаревського та «київської» («історичної»), яку створив В. Антонович. Провідною серед них була представницька остання школа [10; 28-30].

Наукова спадщина ІТНЛ відбита головним чином на сторінках «Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца». М. Колесник, ретельно дослідивши видавничу діяльність Товариства, відзначає, що перша його книга вийшла у 1879 р., а друга – через 9 років. З 1888 р. «Чтения...» почали виходити щорічно. Всього за період 1879-1914 рр. побачили світ 24 книги, а якщо врахувати, що деякі з них виходили у кількох випусках, то їх чисельність досягне 49.

Найбільш активними і впливовими членами Товариства були такі відомі вчені, як В. Антонович, М. Грушевський, І. Каманін, О. Левицький, О. Лазаревський, М. Василенко та ін. [10; 28]. Наприкінці 1892 р. дійсним членом товариства обрано професора Київського університету Св. Володимира Г. Павлуцького (1861-1924 рр.). Однак протягом наступних декількох років вчений не брав активної участі у його засіданнях.

Активна участь Г. Павлуцького у роботі ІТНЛ починається з кінця 1900 р., коли на засідання 28 жовтня вчений виступив із доповіддю, присвяченою зв'язку мистецтва та культури (опублікована у книзі 15 «Чтений...»). У доповіді дослідник наголошує на найтіснішому зв'язку мистецтва та культури. Для нього мистецтво завжди розвивається під впливом тих самих ідей, котрі панують у суспільстві та літературі. Звичай, світогляд й мистецтво зливаються, за влучним виразом дослідника, у щось настільки спільне, що знання історичної епохи включає вже і знайомство з її мистецтвом. Далі, на підтвердження своєї думки, Г. Павлуцький подає стислу, але влучну характеристику розвитку мистецтва, починаючи від епохи Середньовіччя до др. половини XIX ст. Тож, для Г. Павлуцького мистецтво є своєрідним дзеркалом, у якому відображене культурне життя народу. Він наголошує, що всі думки та прагнення, які хвилювали суспільства різних епох, завжди знаходили собі вираження і у витворах мистецтва, тож характер епох завжди мав відображення на характері мистецтва тих же епох [19; 83–87].

Більшість засідань, проведених членами ІТНЛ 1902 р. були присвячені вшануванню пам'яті М. Гоголя. Так, на засіданні, що відбулося 17 березня цього ж року, Г. Павлуцький виступив із доповіддю, присвяченою поглядам письменника на мистецтво. Своє дослідження автор побудував на аналізі статей М. Гоголя, розміщених у «Арабесках» та листів різних років. Дослідник наголошує на тому, що М. Гоголь не міг спокійно говорити про мистецтво: його відмінною якістю було поклоніння перед витворами мистецтва. Розвідки Миколи Васильовича про мистецтво, надруковані в «Арабесках», ледве можна назвати науковими, що одразу ж відмічає Г. Павлуцький. Вони написані під впливом німецьких естетиків-романтиків, що дає привід досліднику називати його «послідовником німецького романтизму».

У розумінні суті художньої творчості М. Гоголь, на розсуд Г. Павлуцького, спирається на думки Гете, підхоплені німецькими романтиками, вважаючи, що «художню творчість слід розглядати як веління серця». Теорія письменника повною мірою розкрилася у його листах до свого друга художника М. Іванова та графа Вільгоровського: «Художник може достойно зобразити лише те, що пов'язано чудесним образом з його душею, що він здатен наповнити ширим почуттям» [13; 304–337].

Одним із пріоритетних напрямів діяльності ІТНЛ було дослідження й охорона пам'яток історії та культури. З цією метою при ньому створено спеціальну комісію, що організувала наукові експедиції до Київської, Волинської, Подільської, Полтавської і Чернігівської губерній [10; 29]. До її складу увійшли члени Товариства – І. Каманін, М. Стороженко, М. Біляшівський, М. Істомін, О. Левицький, Є. Сіцинський та Г. Павлуцький. Сучасні дослідники відмічають значну роботу, проведену останнім, щодо розшуку і фіксації пам'яток архітектури та монументального мистецтва [9; 104]. Як зазначає сам дослідник, саме йому Московським археологічним товариством, за поданням голови ІТНЛ М. Дашкевича, було доручено вивчення пам'ятників малоросійського мистецтва. І вже влітку 1903 р. університет Св. Володимира відрядив Г. Павлуцького для дослідження старожитностей регіону [14; 1]. Саме Григорію Григоровичу сучасні дослідники віддають першість у визначенні дерев'яного культового зодчества як об'єкту мистецького дослідження [1]. Розпочавши роботу над даною проблемою 1903 р. Г. Павлуцький присвятив їй не один рік свого життя.

Усі матеріали, зібрані й опрацьовані дослідником протягом багатьох років напруженої роботи, частково у співавторстві з іншими членами ІТНЛ М. Біляшівським, Ю. Сіцинським, В. Щербаківським, оприлюднені на сторінках «Чтений в историческом обществе Нестора-Летописца» та сторінках інших видань.

Протягом 1900-1910 рр. на засіданнях Товариства дослідник виступив із низкою доповідей з обраної проблематики: «О деревянных и резных изображениях пуггов в южно-русских церквях XVII-XVIII вв.» [18; 39–40], «Наиболее ранние свидетельства литературных памятников о построении деревянных церквей XVII и XVIII вв.» [17; 40–41], «Изображение храма в древнейших южно-русских миниатюрах» [16; 3–4], «Пам'ятники церковной каменной архитектуры стиля «емпіге» в Полтавской губ.» [21; 94–97], «Деревянная церковная архитектура юго-западного края в XVII-XVIII вв.» [15; 21–24], «Старинные деревянные синагоги в юго-западном крае» [20; 39–41] тощо.

Цікавою є ця остання розвідка Г. Павлуцького, у якій він наголошує на тому, що західний стиль («емпіге») «став справді руським стилем»; дослідник назвав вісім пам'ятників цього стилю: Миколаївська, соборна Успенська та Воскресенська церкви у м. Хоролі, Троїцька церква у с. Вишняках, Миколаївська (м. Ромни), дві церкви в селах Єньках та Вергунах Хорольського повіту та церква в м. Лубнах, зазначивши при цьому, що «в Полтавській губернії всі храми стилю «емпіге» замінили собою дерев'яні церкви малоросійського стилю».

Особливості стилю Г. Павлуцький прослідкував на прикладі двох схожих між собою церков – соборної Успенської та Воскресенської у м. Хоролі: соборна церква «має ліпші прикраси античного зразка: всередині цієї церкви зверху по стінах і в куполі; на капітелі пілястрів і на барабані купола; круглі великі скульптурні розетки на стінах портиків, великі вази у нішах на зовнішніх стінах тощо. ...у цих храмах стилю «емпіге» передню частину фасаду утворює портик з доричними колонами; такі портики встановлювалися з трьох боків: з півночі, півдня та заходу; нижня частина стіни оброблена рустами, верхня – гладка; колони, рустики, купол – яйцевидної форми на зразок купола собору Св. Петра в Римі... доричні колони часто не мають баз – це риса руського «емпіге» [21; 94–97].

Наприкінці листопада 1903 р. Г. Павлуцький представив на розсуд членів ІТНЛ результати свого дослідження матеріалу, зібраного членами комісії з опису старожитностей України у доповіді «Деревянная церковная архитектура юго-западного края в XVII-XVIII вв.». У ній викладені його погляди на час виникнення сакральної архітектури краю («Розвиток руської архітектури повинен був початися з прийняттям християнства при Володимирі») та її форми.

Розглядаючи паралельно північне і південне сакральне зодчество, Г. Павлуцький не схильний їх ототожнювати. Стосовно ж походження архітектурних стилів дослідник зауважує, що не зважаючи на те, що південноросійська та північноросійська архітектури надихаються чужими формами і взаємовпливають одна на одну, їх у жодному разі не можна назвати копіювальними; руські майстри не рабськи копіювали західні зразки, а переробляли їх власним розумом та серцем, у їхньому мистецтві панувала творча сила, котра і зробила дерев'яне зодчество півдня та півночі Росії оригінальним зображенням творчого генія.

Доповідь Г. Павлуцького викликала жваву дискусію серед членів Товариства, свої думки, зокрема, висловили Г. Флоринський, В. Іконніков, О. Левицький, А. Дмитрієвський, М. Шашкевич, О. Стороженко, В. Завитневич [15; 21–23].

Доповнення до своєї доповіді Г. Павлуцький зробив на засіданні, що відбулося в січні наступного року. Вони стосувалися найбільш ранніх свідок літературних пам'яток про побудову дерев'яних церков малоросійського типу. Доповідач особливу увагу звернув на малюнки списку Радзивілівського літопису, один з яких містив зображення п'ятикупольного храму. Це дало змогу досліднику стверджувати, що «тип малоросійських п'ятиглавих церков існував вже у XIV-XV ст.» [17; 40–41].

В одному зі щорічних звітів діяльності ІТНЛ від 1908 р. особливо відмічено активну роботу Г. Павлуцького у дослідженні стародавнього мистецтва. У той же час, як зазначено у звіті, дещо змінюються тематика доповідей дослідника – він звертається до візантійського зодчества та намагається виділити його елементи у древньоруській сакральній архітектурі [12; 93]. «Візантійськими мотивам» проникнуті розвідки Григорія Григоровича «Про візантійський храм монастиря Хори» (засідання 27 квітня 1908 р.) [3; 85] й «Про візантійські традиції у руському зодчестві» (засідання 27 жовтня 1908 р.) [4; 89].

Жваву дискусію викликала характеристика старожитностей м. Острога, зроблена Г. Павлуцьким на засіданні у лютому 1908 р. Значний успіх у членів Товариства мали представлені дослідником фотографії об'єктів [2; 84]. Упродовж 1910 р. він подав на розгляд членів Товариства низку доповідей стосовно стилю

бароко в архітектурі України: «Стиль бароко на Україні: дерев'яне церковне зодчество» [6; 89], «Стиль бароко на Україні: кам'яне церковне зодчество» [7; 90].

Слід наголосити, що у ході дослідження пам'яток Північно-західного краю до кола інтересів науковця потрапляли здебільшого православні церкви та монастирі, тож, особливої уваги у цьому контексті заслуговує характеристика старовинних дерев'яних синагог регіону. Своє дослідження Г. Павлуцький розгорнув на прикладі синагоги в Погребищах (Бердичівський повіт), Ярмолинцях і Шаровці (Проскурівський повіт), Михалполі (Летичівський повіт Подільської губернії), Могильові на Дніпрі, в Узланах (Мінської губернії), Заблудові (Гродненської губернії).

Першочергові завдання, які ставив перед собою Г. Павлуцький, полягали у, по-перше, доведенні впливу світської архітектури на побудову синагог у краї: «За зразок для синагог бралася найкрасивіша світська будівля; такою будівлею був шляхетський дім, або будинок з високим готичним дахом...». По-друге, у детальному описі архітектурного ансамблю та внутрішнього убранства будівель. Дерев'яні синагоги, на думку дослідника, вирізнялися оригінальною архітектурою: «Чотирикутник утворюють чотири похмурі стіни, у котрих високо над землею вибиті широкі вікна, і вінчає цю будівлю триповерховий дах... В середині синагога – велика пофарбована зала; замість стелі – купол... Усе приміщення синагоги заставлене лавами. Навпроти входу у протилежній стіні розміщено «урен-койдеш» – дерев'яний кіот або шафку; це – алтар, у якому зберігається тора... Перед олтарем знаходиться естрада, «біма», на якій стоїть стіл для розгортання тори у богослужбні дні. Тут же знаходяться хори».

Наприкінці своєї доповіді Г. Павлуцький наголосив на важливості пам'яток цього регіону для історії малоросійського мистецтва, оскільки вони є останніми, вже зникаючими і в той же час консервативними пам'ятками дерев'яного зодчества. На останок Г. Павлуцький закликав усіх, хто тільки може, збирати і публікувати малюнки цих пам'яток [20; 39–41].

1909 р. за ініціативою єгипетського уряду у Каїрі організовано археологічний конгрес, до участі у якому залучалися, зокрема, науковці з Російської імперії [8]. Університет Св. Володимира з поміж інших співробітників делегував до Каїру ординарного професора Г. Павлуцького [11]. За результатами відрядження дослідником представлена розлога доповідь щодо мистецьких пам'яток єгипетської столиці [5; 27].

Таким чином, Г. Павлуцький брав активну участь у роботі ІТНЛ. Напрямок мистецтвознавчих розвідок дослідника упродовж років залишався незмінним – вони стосувалися сакральної архітектури Південно-західного регіону Російської імперії. Також незмінним залишався погляд дослідника на проблему: він намагався довести автохтонне походження культурної архітектури регіону.

Список використаної літератури

1. **Гирич І.** Діяльність Київського товариства охорони пам'яток старовини і мистецтв (1910–1919 рр.) та його діячі [Електронний ресурс] / І. Гирич. – Режим доступу: <http://www.i-hyrych.name/Kiyiv/TovOxoronyPamjtok.html>
2. **Заседание 27 февр. 1908 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1909. – Кн. 21. – Вып. 3. – Отд. 1. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
3. **Заседание 27 апр. 1908 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1909. – Кн. 21. – Вып. 3. – Отд. 1. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
4. **Заседание 27 октяб. 1908 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1909. – Кн. 21. – Вып. 3. – Отд. 1. – С. 89. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
5. **Заседание 03 мая 1909 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1911. – Кн. 22. – Вып. 3. – Отд. 1. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
6. **Заседание 31 янв. 1910 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1911. – Кн. 22. – Вып. 3. – Отд. 1. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
7. **Заседание 14 февр. 1910 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1911. – Кн. 22. – Вып. 3. – Отд. 1. – Режим доступа: <http://starietknigi.info>
8. **Ковпаненко Н.** Роль археологічних з'їздів останньої третини XIX – початку XX ст. у дослідженні архітектурно-мистецької спадщини України / Н. Ковпаненко // Український історичний журнал. – 2008. – № 6. – С. 99–110.
9. **Колесник М.** Історичне товариство Нестора-Літописця та його вклад у розвиток історичної науки в Україні / М. Колесник // Український історичний журнал. – 1995. – № 5. – С. 28–37.
10. **Липатов В.** Из истории русско-египетских связей в начале XX века [Электронный ресурс] / В. Липатов, О. Соловьев. – Режим доступа: http://www.vostlit.info.Texts/Documenty/Egipet/XIX/1880-1900/Russ_egip_svjayzi/text1/htm
11. **Отношение департамента народного просвещения в I департамент, МИД России о дополнительном назначении русскими представителями на международный археологический конгресс в Каире группы профессоров Киевского и Московского университетов (23.10.1908 г.)** [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.vostlit.info.Texts/Documenty/Egipet/XIX/1880-900/Russ_egip_svjayzi/text1/htm
12. **Отчет о состоянии и деятельности Исторического общества Нестора-Летописца в 36 году его существования, с 27 октября 1907 г. по 27 октября 1908 г.** [Электронный ресурс] // ЧИОНЛ. – К., 1909. – Кн. 21. – Вып. 3. – Отд. 1. – С. 93. – Режим доступа: <http://www.starietknigi.info>

13. **Павлуцкий Г.** Гоголь об искусстве [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1902. – Кн. 16. – Вып. 1. – Отд. 1. – С. 304–337. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
14. **Павлуцкий Г.** Деревянные и каменные храмы [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // Древности Украины. – Вып. 1. – К. : Изд. Император. Москов. Археолог. о-ва, 1905. – 124 с. – Режим доступа : <http://www.myslenedrevo.com.ua/ru/Sci/Heritage/Pavlucki.html/>
15. **Павлуцкий Г.** Деревянная церковная архитектура юго-западного края в XVII–XVIII вв. [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1904. – Кн. 18. – Вып. 1. – Отд. 1. – С. 21–24. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
16. **Павлуцкий Г.** Изображение храма в древнейших южнорусских миниатюрах [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1906. – Кн. 18. – Вып. 2. – Отд. 1. – С. 3–4. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
17. **Павлуцкий Г.** Наиболее ранние свидетельства литературных памятников о построении деревянных церквей XVII и XVIII вв. [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1904. – Кн. 18. – Вып. 2. – Отд. 1. – С. 40–41. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
18. **Павлуцкий Г.** О древнейших резных изображениях путтов в южнорусских церквях XVII–XVIII вв. [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1904. – Кн. 18. – Вып. 2. – Отд. 1. – С. 39–40. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
19. **Павлуцкий Г.** О связи искусства с культурой [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1900. – Кн. 14. – Вып. 1. – С. 83–87. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
20. **Павлуцкий Г.** Старинные деревянные синагоги в юго-западном крае [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1906. – Кн. 19. – Вып. 2. – Отд. 1. – С. 39–41. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>
21. **Павлуцкий Г.** Памятники каменной церковной архитектуры стиля «empire» в Полтавской губернии [Электронный ресурс] / Г. Павлуцкий // ЧИОНЛ. – К., 1906. – Кн. 19. – Вып. 2. – Отд. 1. – С. 94–97. – Режим доступа : <http://starietknigi.info>

Резюме

Охарактеризовано мистецтвознавчі розвідки Г. Павлуцького, представлені ним на засіданнях Історичного товариства Нестора-літописця. Встановлено періодичність виступів науковця та їх основну тематику. Визначено наукові погляди, яких дотримувався дослідник.

Ключові слова: мистецтвознавчі розвідки, Історичне товариство Нестора-літописця, читання в Історичному товаристві Нестора Літописця.

Summary

Bohatikova O. Art criticism exploration of G. Pavlutskyi on the pages of «Readings in the historical society of Nestor Letopysets»

The present article studies the researches of G. Pavlucky, which he had read during the conferences in the Historical association of Nestor-chronicle. Considerations is given to periodicity of his performances and its subjects. Describes the scientific view of the researcher.

Key words: the art researches, the Historical association of Nestor-chronicle, the Reading in the Historical association of Nestor-chronicle, the architecture.

Аннотация

Богатикова О.В. Искусствоведческие исследование Г. Павлуцкого на страницах «Чтений в Историческом обществе Нестора-летописца»

Охарактеризованы искусствоведческие исследования Г. Павлуцкого, представленные им на заседаниях Исторического общества Нестора-летописца. Установлены периодичность выступлений и их основная тематика. Определены научные взгляды, которых придерживался исследователь.

Ключевые слова: искусствоведческие исследования, историческое общество Нестора-летописца, чтения в историческом обществе Нестора-летописца, архитектура.

Надійшла до редакції 31.10.2014 р.

УДК 930.1:[008:929 Виг](045)

С.Ю. Сабадаш

НАУКОВА СПАДЩИНА Л. С. ВИГОТСЬКОГО В КОНТЕКСТІ КУЛЬТУРО-ТВОРЧИХ ПРОЦЕСІВ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Вагомі набутки науково-практичної діяльності Л. С. Виготського знайшли своє місце і відіграли помітну роль у розвитку різноманітних галузей науки про людину – зокрема таких, як лінгвістика, педагогіка, педагогічна психологія, загальна психологія, дефектологія, психологія мистецтва, семіотика. Проте такий